

УДК 340.12:327.39

Шчирба Мар'яна Юріївна –

к.ю.н., асистент кафедри теорії та історії держави і права
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Mariana Yu. Shchyrba –

candidate of juridical sciences,
assistant of theory and history of state and law department,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
(13, prosp. Voli, Lutsk, Volyn region, 43000, Ukraine)

Правовий статус пацієнта в умовах глобалізації суспільства

У статті розглядаються проблеми у сфері охорони здоров'я. В основному акцентовано увагу на факторах впливу глобалізації на правовий статус пацієнта. Вказується, що глобальні виклики у сфері охорони здоров'я проявляються в наступному: проблеми екології Всесвіту, рівного доступу до медичних послуг, глобальні захворювання, трансформація культурно-цивілізаційних пріоритетів та зміна моральних ціннісних категорій у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: пацієнт, правовий статус, глобалізація, медицина, екологія.

В статье рассматриваются проблемы в сфере здравоохранения. В основном акцентировано внимание на факторах влияния глобализации на правовой статус пациента. Указывается, что глобальные вызовы в сфере здравоохранения проявляются в следующем: проблемы экологии Вселенной, равного доступа к медицинским услугам, глобальные заболевания, трансформация культурно-цивилизационных приоритетов и изменение моральных ценностных категорий в сфере здравоохранения.

Ключевые слова: пациент, правовой статус, глобализация, медицина, экология.

M.Yu. Shchyrba Legal Status of Patient in the Conditions of Society Globalization

The article mentions that nowadays the issue of the patient's legal regulation is current taking into account a low level of ensuring the rights of these persons and a critical condition of medicine in Ukraine. External factors strengthen the problems in health protection. Uncontrolled scientific progress, political crisis and crisis at the governmental institutions, environmental and military factors, a low level of awareness and legal culture of population, economic and social determinants, transformation of moral values create an ambiguous "basis" for designing a legal policy in the sphere of patient's rights and freedoms.

Attention has been drawn that global factors in the sphere of health protection are the following.

1. Environmental problems in the world. Ecology is a basis for life of biological creatures, a major criterion for human life. Ecology is closely connected with human health, because an environmental crisis cannot pass a person. Environmental problems define a new approach to the patients' rights. Humanity needs to think in global categories defining their legal policy in such a way.

2. Problems of equal access to medical services. It contributes to the problem of ensuring the patient's rights taking into account the economic development of the state. Current economic inequality contributes to social inequality and influences the division of population at those who can and those who cannot counteract global environmental problems closely related to health. In the context of the patient's legal status it is important to comply with new global concept of human health as a biosocial object. The person's residence influences its legal status as a patient, defining the level of access to new technologies of diagnosis and treatment.

3. Global diseases. The paradox is that development of biology, medicine and technologies in recent years has reached a breakthrough and at the same time the 21st century could not overcome "classical" diseases such as fever, diabetes, cancer, heart diseases but obtained new ones such as AIDS, Zika virus infection, legionnaires' disease, Lassa fever, Marburg virus and Ebola, prion infections etc. It causes uncertainty of the special legal status of some diseases.

4. Transformation of cultural priorities and change of moral values in the sphere of health protection. On the basis of implementation of innovation medical technologies and changes in organization of medical services system it is obvious that establishment of new untraditional value principles is important to regulate essential issues of bioethics.

Keywords: patient, legal status, globalization, medicine, environment.

Постановка проблеми. Глобалізаційні виклики створюють невизначений стан суспільних відносин, сприяють колізійності соціальних норм та встановлюють дуальність соціальної реальності.

Такий стан характерний для багатьох суспільних відносин сьогодення. Однією з вагомих сфер є відносини у сфері охорони здоров'я. Медичне право почало активно розвиватися в Україні останні десять років, що спричинило низку наукових правових досліджень у цій сфері. Проте стан наукового аналізу має виключно фрагментарний характер та знаходиться на початковому етапі. На сьогодні проблема правового статусу пацієнта відрізняється юридичною актуальністю, враховуючи низький рівень забезпеченості прав даної категорії осіб та критичний стан у медицині України. Вся ця ситуація вимагає негайної медико-правової реформи в нашій державі. Комплекс проблем у сфері охорони здоров'я посилюється у зв'язку із зовнішніми чинниками. Неконтрольований науково-технічний прогрес, криза державності та владних інституцій, екологічні та військові чинники, низький рівень інформованості та правової культури населення, економічно-соціальні детермінанти, трансформації моральних цінностей – все це створює ще більш невизначене підґрунтя для формування правової політики у сфері прав та свобод пацієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом значно зріс інтерес науковців до проблем медичного права. Більшість проблем розглядаються з погляду галузевого правознавства, зокрема новизною відзначаються наукові доробки І. Венедіктова, Д. Гергеля, С. Стеценко, І. Сенюти, В. Третякової та ін. Однак розгляд проблеми трансформації прав людини потребує ґрунтовнішого аналізу та комплексного підходу до поняття правового статусу пацієнта з погляду загальнотеоретичної юриспруденції. Питання впливу глобалізації на права та свободи у сфері охорони здоров'я ще не були предметом комплексного дослідження.

Метою цієї статті є аналіз впливу глобалізованого суспільства на правовий статус пацієнтів.

Виклад основного матеріалу. Охорона здоров'я є першочерговою умовою існування та належного життя будь-якої людини. Нормативні акти визначають стандарти, еталони захисту та забезпечення прав людини. Вони встановлюють обов'язок держави створювати передумови для можливості збереження та поліпшення здоров'я населення. Проте глобалізація передбачає ряд викликів, які проявляються в тому числі у сфері охорони здоров'я, з якими окрема держава не може впоратися.

На нашу думку, глобальні виклики у сфері охорони здоров'я проявляються в наступних чинниках.

1. Проблеми екології Всесвіту. Різноманітність форм життя на планеті за останні 25 років скоротилася на 30 %. Споживання прісної води зросло вдвічі, а в деяких регіонах воно на 20 % вище її відтворення. Згубними для природи виявилися надінтенсивні методи сільського господарства, забруднення довкілля хімікатами, нестримне зростання відходів, втрата генофонду й середовищ мешкання живої природи, деформація клімату й масова вирубка лісів. Ресурсів планети для глобального споживання суспільством стає недостатньо, а інших у нас немає. Глава програми ООН з 2013/123 67 Проблеми екологічного права й державного будівництва навколишнього середовища (UNEP) відзначає, що ми живемо на планеті, де за 200 років населення збільшилося з 1,5 до 6,5 млрд. Років через 40 нас стане 9 млрд., і всього стане бракувати [1]. Як визначають фахівці, «глобальна природа багатьох проблем навколишнього середовища ... зробила національні кордони фіктивним анахронізмом і в певному сенсі небезпечною химерою» [2, с. 124]. Вражаючи статистику можна було б продовжувати ще довго.

Екологія є основним чинником для існування біологічних істот, основним критерієм для життя людини. Екологія нероздільно

пов'язана із здоров'ям людства, оскільки екологічна криза глобального масштабу не може оминати окрему людину. Для прикладу, вітчизняні медики доводять, що в гірській місцевості Закарпаття у 2,5 рази менше мозкових інсультів, ніж на низовинні, оскільки чистіше повітря, кращий стан довкілля [3, с. 67-68].

Екологічні проблеми визначають новітній підхід у сфері прав пацієнтів – людство повинно почати думати глобальними категоріями, таким чином визначаючи свою правову політику. Збиток, що наноситься природі тільки США й Китаєм, становить 40 % загальносвітового [4], при цьому в сфері охорони здоров'я ці держави забезпечують належний рівень громадянам саме своїх держав. Національний дохід повинен визначатися тільки з урахуванням екологічного балансу виробництва. Тут слід говорити про потребу узгодження рівня шкоди та відповідальності за неї, оскільки шкода навколишньому середовищу – це шкода не тільки для своїх громадян, а й для всього людства в цілому, можливість існування майбутнього для прийдешніх поколінь.

2. Проблеми рівного доступу до медичних послуг. У Пакті про економічні, соціальні і культурні права проголошено право кожної людини на вищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. В ідеалі медична допомога може вважатися кваліфікованою, якщо вона відповідає найвищому передовому рівню світової медичної науки та практики, за умови, що цей критерій застосовується у всіх випадках захворювання і по відношенню до кожного хворого, проте існує ряд об'єктивних причин економічного, організаційного, демографічного, територіального та іншого характеру, від яких залежить рівень медичного обслуговування [5, с. 77]. Вказане зумовлює проблему в забезпеченні прав пацієнта у залежності від економічного рівня розвитку держави. Цей факт не можна заперечувати. З одного боку, більшість цивілізованих, демократичних держав імплементують міжнародні стандарти у сфері охорони здоров'я в національне законодавство, однак практика реалізації їх безпосередньо залежить від внутрішньодержавної складової. Сучасна економічна нерівність сприяє соціально-економічній нерівності та впливає на розподіл населення планети на тих, хто може і тих, хто не може протистояти глобальним екологічним

проблемам, що безпосередньо пов'язані зі здоров'ям. Важливим у контексті правового статусу пацієнта є дотримання нової глобальної концепції здоров'я людини як біосоціального об'єкта, яка «враховує не тільки безпосередній вплив екологічного стану довкілля на здоров'я населення, але і його опосередкованість через соціальні процеси, які змінюють ефект впливу. Усталене поняття екосистем розглядається в нерозривній єдності із соціальними системами - як екосоціальні системи, що значно підвищує роль людства в їх утворенні і накладає на нього все більшу відповідальність» [6, с. 56].

Місце проживання людини прямо впливає на її правовий статус як пацієнта, визначаючи рівень доступу до новітніх технологій діагностики та лікування. Наприклад, суттєвою медико-правовою проблемою Азії та Африки є встановлення рівноваги між кількістю населення планети та харчовими і водними ресурсами. Вказане не виступає прерогативним питанням для розвинутих європейських держав.

3. Глобальні захворювання. Нині можна стверджувати про значний технологічний прогрес у сфері біології та медицини. Він уже сьогодні дозволяє стверджувати про можливість виготовлення екологічно безпечних ліків - антибіотиків, гормонів, вітамінів, харчових добавок.

Експериментальні технології зі швидкістю лавини подають нові, здавалось би, нереальні результати. Японські хірурги застосували стовбурові клітини для відновлення зору 70-річній жінці, яка страждала від дистрофії сітківки ока. Молекулярні біологи виростили повноцінну сітківку з використанням перепрограмованих стовбурових клітин, внаслідок чого пацієнтка почала бачити. Експеримент дає надію і близько 20-25 мільйонам людей, які страждають від сліпоти внаслідок пошкодження або розпаду фоточутливих елементів сітківки ока [7]. Вчені Гарвардського університету за допомогою тридцятирічного експерименту довели, що можливо штучно «виростити» серця людини, при цьому міокард скорочується у відповідь на електроімпульси, і орган працює як справжній [8]. Американські вчені розпочали проект із відновлення мозку пацієнтів, яких визнали клінічними мертвими, тобто повернення мертвої людини до життя [9].

Парадокс полягає в тому, що розвиток біології, медицини та технологій останніми роками безумовно зробив «гіперстрибок» вперед та поряд з цим ХХІ століття не тільки не змогло подолати «класичні» хвороби, як-от грип, цукровий діабет, онкологічні захворювання та хвороби серцево-судинної системи, але й отримало ряд нових: СНІД, хвороби, що спричинені вірусом Зіка, легіонельоз, геморагічні гарячки Ласса, Марбург і Ебола, пріонічні хвороби тощо. Проблема в тому, що активно розвиваються нові хвороби, мутують давно відому. Вказане спричиняє невизначеність спеціального правового статусу пацієнтів деяких категорій захворювань.

Вказане стосується не тільки фізичних, але й психологічних захворювань, які завжди турбували суспільство. Однак на сьогодні проблема стала більш ніж загрозливою. Спеціалісти відзначають тільки за неповною статистикою, що від психічних розладів потерпає понад чверть мешканців Землі, а більшість із іншої частини населення планети перебуває у групах ризику, вражена неврозами та схильна до алкоголізму [10, с. 358]. Вражає те, що вік пацієнтів із розладами значно помолодшає, водночас серед молоді зростає кількість осіб, які переживають депресію та вдаються до суїциду.

Генофонду людства загрожує небезпека, що є найбільш загрозливою за всю історію існування життя на Землі, і це пояснюється першочергово глобальними екологічними та соціальними змінами (наприклад, ритмом життя суспільства). Таким чином, проблема охорони та захисту здоров'я людини не просто зберігає свою актуальність, але й загострюється під впливом економічних, соціальних і трансформаційних чинників.

4. Трансформація культурно-цивілізаційних пріоритетів та зміна моральних ціннісних категорій у сфері охорони здоров'я. Класичне суспільство відходить в історію, зараз слід говорити про сучасні суспільні відносини. Сучасне суспільство включає в себе перш за все: переважання інновацій над традицією; світський характер соціального життя; поступальний (нециклічний) розвиток; формування демократії; виділену персонально, переважну орієнтацію на інструментальні цінності; індустріальний

характер; масову освіту; набутий статус; активний діяльний психологічний склад; перевагу світоглядного знання точних наук і технологій (техногенна цивілізація); переважання універсального над локальним [11, с. 3-4]. Проблема культурно-цивілізаційної специфіки того чи іншого суспільства постала на межі ХХ і ХХІ ст. надзвичайно гостро, і не в останню чергу - завдяки викликам глобалізаційних процесів.

Епоха глобалізації є викликом людству на персональному рівні, де істотним бар'єром завжди була біологічна суверенність кожної людини, її унікальність. Саме тому на тлі впровадження інноваційних медико-біологічних технологій та змін в організації системи медичних послуг очевидною стає важливість формування нових, нетрадиційних ціннісних принципів для регулювання кардинальних питань біоетики [12, с. 86]. Парадигма відносин «лікар-пацієнт» змінюється в бік рівноправності сторін, демократизуються відносини в сфері охорони здоров'я, таким чином актуалізуються колективні права пацієнтів, інформаційні правовідносини при наданні медичних послуг починають відігравати важливу роль тощо. Однак однією з проблемних є сфера взаємодії моральних та релігійних цінностей класичного суспільства та новітні досягнення біології та медицини. Трансплантація органів, можливість зміни статі, переривання вагітності, сурогатне материнство, запліднення за програмою «in vitro» та багато інших технологій, що пов'язані з інтенсивним розвитком біомедицини, – це проблема морально-правова, яка викликає бурхливі реакції соціуму.

Висновок. Правовий статус пацієнта є змінним юридичним явищем. Глобалізація породила проблеми у сфері охорони здоров'я. Глобальні виклики у сфері охорони здоров'я проявляються в наступному: проблеми екології Всесвіту, рівного доступу до медичних послуг, глобальні захворювання, трансформація культурно-цивілізаційних пріоритетів та зміна моральних ціннісних категорій у сфері охорони здоров'я.

1. Ресурсів однієї планети для глобального суспільства споживання замало // DW-World. Наука й техніка. – 28.02.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de>.
2. Кочін І. В. Глобальні проблеми екологічного стану і здоров'я населення України та шляхи їх розв'язання / І. В. Кочін, П. І. Сидоренко, Т. М. Гут // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2007. – Вип. 28. – С. 123-133.
3. Булеца Б. А. Епідеміологія мозкових інсультів на Закарпатті / Б. А. Булеца // Проблеми клінічної неврології : зб. робіт. – Ужгород, 2005. – С. 67-68.
4. Человек убивает планету, считают экологи // BBC. Технологии. 30 марта 2005 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.bbc.co.uk>.
5. Гергель Д. Д. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) / Д. Д. Гергель // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17-18.04.2008, м. Львів. – С. 74-79.
6. Дзліев М. И. Основы обеспечения безопасности жизнедеятельности : курс лекций / М. И. Дзліев, Н. Н. Потрубач. – М. : МГСУ, 1996. – 185 с.
7. УНІАН. Інформаційне агентство. Тяжкі захворювання очей лікуватимуть за допомогою донорських клітин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://u-news.com.ua/33097>.
8. Ученым удалось вырастить искусственное сердце [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infosmi.net/zdorovie/31444-uchenym-udalos-vyrastit-iskusstvennoe-serdtse>.
9. Інформаційний соцпортал. Американські вчені оживлятимуть мозок мертвої людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : adyhealth.com.ua/woman-health/medical-news/25901.
10. Третьякова В. Г. Міжнародно-правові аспекти профілактики та забезпечення психічного здоров'я людства як глобальної біоетичної проблеми / В. Г. Третьякова // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 62. – С. 357-363.
11. Федотова В. Г. Неклассические модернизации и альтернативы модернизационной теории / В. Г. Федотова // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 2-18.
12. Олійник Н. Маркетингові відносини та біоетика у системі «лікар – пацієнт» / Н. Олійник // Психологія і суспільство. – 2013. – № 1. – С. 86-97.

References

1. Resursiv odnei planety dlia hlobalnoho suspilstva spozhyvannia zamalo // DW-World. Nauka i tekhnika. – 28.02.2010 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.dw-world.de>.
2. I. V. Kochin, Hlobalni problemy ekolohichnoho stanu i zdorovia naseleennia Ukrainy ta shliakhy ikh rozvizannia / I. V. Kochin, P. I. Sydorenko, T. M. Hut // Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. – 2007. – Vyp. 28. – Pp. 123-133.
3. B. A. Buletsa, Epidemiolohiia mozkovykh insultiv na Zakarpatti / B. A. Buletsa // Problemy klinichnoi nevrolohii : zb. robit. – Uzhhorod, 2005. – Pp. 67-68.
4. Chelovek ubivaet planetu, schitayut ekologi // BBC. Tekhnologii. 20 marta 2005 g. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://news.bbc.co.uk>.
5. D. D. Herhel, Medychne pravo Ukrainy: pravovi status patsientiv v Ukraini ta ioho zakonodavche zabezpechennia (henezys, rozvytok, problemy i perspektyvy vdoskonalennia) / D. D. Herhel // Matrialy II Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii, 17-18.04.2008, m. Lviv. – Pp. 74-79.
6. M. I. Dzliev, Osnovi obespecheniya bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti : kurs lektsiy / M. I. Dzliev, N. N. Potrubach. – M. : MGSU, 1996. – 185 p.
7. UNIAN. Informatsiine ahenstvo. Tuazhki zakhvoriuvannia likuvatymut za dopomohoiu donorskykh klityn [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://u-news.com.ua/33097>.
8. Uchenim udalos virastit iskusstvennoe serdtse [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://infosmi.net/zdorovie/31444-uchenym-udalos-vyrastit-iskusstvennoe-serdtse>.
9. Informatsyni sotsportal. Amerykanski vcheni ozhyvlyatymut mozok mertvoi liudyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : adyhealth.com.ua/woman-health/medical-news/25901.

10. V. H. Tratiakova, Mizhnarodno-pravovi aspekty profilaktyky ta zabezpechennia zdorovia liudstva yak hlobalnoi bioetychnoi problem / V. H. Tratiakova // Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky. – 2013. – Vyp. 62. – Pp. 357-363.
11. V. G. Fedotova, Neklassicheskie modernizatsii i alternativni modernizatsionnoy teorii / V. G. Fedotova // Voprosi filosofii. – 2002. – No. 12. – Pp. 2-18.
12. N. Oliinyk, Marketynhovi vidnosyny ta bioetyka u systemi “likar – patsient” / N. Oliinyk // Psykholohiia i suspilstvo. – 2013. – No. 1. – Pp. 86-97.